

SCHOLIA IN B. GREGORII LIBRUM SACRAMENTORUM

A F. ANGELO ROCCA, CAMERTE, SACRARI APOSTOLICI PRÆFECTO CONSCRIPTA.

599 De libri nomine et auctore.

Antequam scholia in Gregorii Magni Sacramentorum librum aggrediamur, duo potissimum scitu digna videntur, atque illud in primis, cur scilicet hujus generis Codex, preces et Orationes completens liber Sacramentorum, vel potius Sacramentarium, sive Sacramentarius liber nuncupetur. Olim namque, ut Pamelius testatur, sacramenta vocitabantur non solum Missæ sacrificium, verum etiam Missarum Orationes, quæ Eucharistiæ sacramentum in primis circumspiciunt, quæque Collectæ item dicuntur ob rationes suo loco assignandas. Hinc Codex, quem præ manibus habemus, liber Sacramentorum, vel potius, et rectius fortasse, salvo meliori iudicio, Sacramentarius inscribi solet, ut videre est apud veteres et probatissimos catholicæ Ecclesiæ scriptores: e quorum numero sunt Albinus Flaccus Alcuinus, de ecclesiasticis Officiis, cap. de Quadragesima in Sabbato ante Palmas, et feria sexta in Parasceve; Amalarius Fortunatus, lib. 1, in secunda præfatione, non semel; et cap. 1, 9, 12, 23, et lib. III, cap. 40, et lib. IV, cap. 23, 30, 42. Micrologus, cap. 13, 24, 25, 31, 42, 49, 53. Hi omnes dictis in locis non libri Sacramentorum, sed Sacramentarii voce semper uti sunt. Ex recentioribus autem scriptoribus, itemque probatissimis, J. Franciscum de Pavinis in Canonizatione sancti Bonaventuræ, ante art. 1, part. 1, tom. VII; J. Stephanum Durantum, lib. II de Ritibus ecclesiasticis, cap. 17, num. 8; Cæsarem Baronium S. R. E. cardinalem, in Martyrologio, die 18 Januarii, et Jacobum Pamelium, in præfatione ad Micrologum, Sacramentarii nomine usos fuisse inveni. Nam tametsi Pamelius in secundo tomo Liturgicon, in prolegom., de beati Gregorii Sacramentorum Codice, rectius Sacramentorum librum, quam Sacramentarium inscribi affirmat: in loco tamen citato dictum librum Sacramentarium absolute nuncupavit. Quamvis itaque solus Walafridus Strabo huic scribendi modo suis in scriptis adversari videatur, et exemplaria mss., quæ a librorum arbitrio plerumque pendent, Walfrido favere videantur, tamen ad ambiguitatem saltem vitandam, Sacramentarium, quam librum Sacramentorum rectius inscribi debere videtur. Si enim hujus generis opus, a beato Gregorio conscriptum, liber Sacramentorum inscribatur, septem Sacramenta Ecclesiæ in eo comprehendi facile quis illico suspicabitur. Si autem Sacramentarium, vel Sacramentarius nuncupetur, non sacramenta, sed sacramentalia, quæ circa Eucharistiæ sacramentum versantur, in eo contineri quisque poterit non ab re judicare. Utcunque autem sit, opus de quo loquimur liber Sacramentorum inscriptum non inconsulto relictum est, ob Codices mss. Vaticanos, qui Sacramentorum libri nomine prænotantur, et præsertim ille, cæteris insignior, quem impressimus.

600 Reliquum est ut secundo loco a nobis propositum explicemus: nam hujus generis Codicem opus Gelasii papæ nomine prius editum inveni; deinde a Gregorio Magno reformatum, et nonnullis rebus ab aliis postremo auctum, ut Walafridus Strabo, in lib. de Rebus ecclesiasticis, cap. 22, testatur in hanc verborum formam: *Gelasius papa tam a se quam ab aliis compositas preces dicitur ordinasse, et Galliarum Ecclesiæ eius Orationibus utebantur, quæ et adhuc a multis habentur. Et quia tam incertis auctoribus multa videbantur, inserta, et sensus integritatem non habentia, curavit beatus Gregorius rationabilia quæque coadunare, et seclusis iis quæ vel nimia, vel*

*A inconcinna videbantur, composuit librum qui dicitur Sacramentorum, sicut ex titulo ejus manifestissime declaratur. In quo si aliqua inveniuntur ad hunc sensum claustrantia, non ab illo inserta, sed ab aliis minus diligentibus postea credenda sunt superaddita. Hæc Walafridus, cujus verba ad verbum hoc loco recitavimus, ne ipsa amplius tanquam scholiis hisce pro quibusdam locis dilucidandis frequenter deservientia repetamus. De hac item re luculentissimum extat testimonium Joannis Diaconi, in Vita ipsius Gregorii Magni, lib. II, cap. 47, in quo ait hunc in modum: *Sed et Gelasianum Codicem de Missarum solemnissimis multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla adjiciens, pro exponendis evangelicis lectionibus, in unius libri volumine coarctavit. Hæc de libri Sacramentorum nomine et auctore, pro solutione dubitationum quæ alicui sese offerre possent.**

SCHOLIA.

B *Col. 1. Item dicitur Gloria in excelsis Deo, Si episcopus fuerit, etc. Alii Codices habent adfuerit. Sed prior lectio videtur magis congruere verbis subsequentibus, quæ sunt: A Presbyteris autem minime dicitur nisi solo in Pascha. Nunc autem alius viget usus.*

Ibidem legitur: Deinde sequitur Apostolus. Alii Codices mss. habent: Deinde legitur Epistola. Hæc autem lectio est prioris declarativa, ipsam emendans.

C *Col. 2. In prima canonis parte, quæ incipit hisce verbis: Te igitur, aliquot consignationes crucis, quæ nunc fiunt in ipso canone, inter illa verba: Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata, et inter alia illa: Benedictam, ascriptam, ratam, etc., atque aliis in locis, non exstant, negligentia fortasse librorum prætermissæ. Hæc namque crucis consignationes omnes antiquæ sunt, et mysteriorum plenæ, quæ dictis in locis et alibi desiderantur, quia non solum ante consecrationem ad sanctificandum oblata; sed etiam post consecrationem ad Christi Salvatoris passionem ac mortem repræsentandam toties in canone repetuntur, ut aperte docent sanctus Augustinus, lib. de Spiritu sancto; Micrologus, de eccl. Obser., cap. 15; **601** Amalar. Fortun., lib. III de eccl. Offic., c. 24; Ivo Carnoten. serm., de Convenientia veter. et nov. sacrificii; sanctus Thom., III part., q. 83, art. 5; sanctus Bonaventura, in Exposit. Missæ; Gabriel Biel, in Can. Missæ. Guillelmus Durandus, lib. IV de divin. Offic., in Exposit. Can.; Stephanus Durantus, de Ritibus eccles., et alii permulti. Hæc tamen consignationes suis in locis repositæ non sunt, ut textus, prout jacet, fideliter ostendatur, apertissimis mendis, et innumeris quidem, tum ad ponctuationem, et ad orthographiam, tum etiam ad voces ipsas pertinentibus, exceptis quæ sine ulla hæsitacione corrigi debebant.*

*Col. 5. Legitur in Codicibus mss. Vaticanis Tathæi, pro Thaddæi. Hanc enim vocem Tathæus per aphæresim figuram originem a fonte Hebraico trahere suspicari possumus, hoc est ab eo nomine quod est Mattathias, id est Donatus a Domino, vel Donum Domini; hæc namque vox, quæ componitur ex *Matthal*, quod est donum, vel donans, et *Ia*, Deus, vel Dominus, quasi Donum Dei vel Domini interpretatur. Eandem significationem habet Matthias per figuram syncopen, syllaba media detracta, necnon Matthæus, id est Donatus. Græci enim α in α diphthongum convertunt, dum aliquid ab aliis linguis transferunt in suam; eam autem Græcorum diphthongum Latini per *ae* pronuntiare solent. Quare hi non-*

¹ Revocatur lector ad numeros in textu crassiori caractere expressos. Edit.

ræcis in formandis vocibus mutuantes et diphthongum *ae* dicentes, Matthæus. Hinc per aphæresim, quasi Mattathæus, vel *Mat* syllaba detracta, formatur. Cum vox *athæus* tam belle ad Hebraicam vocem accedat dictionem, non illam, retinendam esse de etiam quod Pamelius in Sacramentorum, quem sub Gregorii Magni nomine impressorem, *Thathæi*, hoc loco invenit, et reliquis in margine, *Tatdæi*, apposuit cum asteriscis autem, *Laudans*, sive *Confitens*, Latine

Qui pridie quam pateretur. Hoc in loco citatur duæ particulæ, quæ in Missali nunc exd ea non inconsulto relictæ videntur. *Legi Elevatis*, sine conjunctione *et*; ita etiam usque particula enclytica ista, *que*.

Super diptycha. Mendose legebatur *Dyptichum* enim sive *διπτυχον*, *diptychon* Græcè dictum Latine dicitur, a *δις*, *bis*, et *πτυξ*, *plica*. *Diptychum* autem pro duabus tabulis una vivorum, altera vero mortuorum notinebat, quæ in Missa publice recitabantur, tur loco. Vivorum enim nomina in illa Carte quæ incipit *Memento, Domine*, post illa *imulorum, famularumque tuarum*, etc., deinde autem post illa verba, *Qui nos præcesserunt signo fidei, et dormiunt in somno pacis*, tur. De more hoc in Ecclesia sancta perant est de commemoratione tam vivorum unctorum in Missæ sacrificio, quorum notabulis conscripta erant, mentionem faciunt papa scribens ad Anastasium Augustum, ut patet in II tomo Concil., longe post medium; Innocentius primus, epist. ad Decentium episcopum; idque legitur de consecratione 1, cap. 73; sanctus Cyprianus, epist. 1, ubi offerri nomen, et epist. 66, nominis sacerdotum prece pro tabularum recitatione actus P. Augustinus, ad clerum Hipponen., 1, et habetur 2, q. 1, c. 12, *Nomen*, et 11, 0, *Quid obest?* Gregorius item in Registro, ist. 37, et alii permulti. Non desunt etiam diptychis expresse scribant. Dionysius enim in 1a, lib. de eccl. Hierarchia, cap. 3, expressionem de sacrarum tabularum mysticam. Nam quamvis in Latino textu legatur *sanctorum recitatio*, nulla penitus de sacrarum mentione facta, Græca tamen littera habet *ῥων*, hoc est, *sacrarum tabularum*, id quod abest fuit prætermissum, vel ob carentiam huius *πτυχων*, in ejus exemplari, aut quia de non tantum recitatione in Missæ sacrificio a Dionysium loqui putavit, ut Pamelius Innocentius item ad Arcadium imp., 602 Ludoxia imperatrix ad eundem Innocentium mentionem de diptychis expressam faciunt. Non litteras videre est apud Gregorium Archiepisc., in Vita Chrysostomi, ut refertur in antus. Vigilius quoque papa *diptychorum* in damnatione Theodori episcopi Cæsariensis, ut legitur II tomo Concil., inter decreta papæ. Fit etiam mentio de iisdem diptychis eodorum, in Historia eccl. quam vocantur, lib. 1, c. 23, in quo de Chrysostomo legitur *ergo pontifex Joannis Magni vocabulum* *icis διπτυχοις primus inseruit*. Alcuinus in Celeb. Missæ, longe post medium, *diptychum* neminit bis verbis: *Post ergo illa verba, recitatur in somno pacis, usus fuit antiquorum, tum usque hodie Romani agunt Ecclesia, ut citarentur ex diptychis, id est tabulis, nominatorum.* Idem fere legitur apud Florum Maximos Missæ. Fit etiam mentio de sacrarum diptychis in liturgia sancti Marci, necnon in Synodica Archiepiscopi Constantinopolitani ad Dominum in Antiochenum epist., ante med., quæ ex-

A stat in II tomo Concil., act. 14 concilii Chalcedonensis. In quinta item synodo generali, Constantinopol. II, tomo II Concil., concess. vel coll. 1. in litteris Justiniani imp. ad synodum scriptis, de Theodoro, qui Mopsuestiæ episcopus fuit, legitur hunc in modum: *Deletum est nomen ejus a sacris diptychis Ecclesiæ cujus fuit episcopus.* Et infra: *Hortamur autem etiam illud disceptare, quod vane profertur ab eis qui dicunt non oportere post mortem hæreticos anathematizari; et sequi in hoc doctrinam sanctorum Patrum qui non solum viventes hæreticos condemnaverunt, sed et post mortem, utpote in sua impietate mortuos, anathematizaverunt, sicut eos qui injuste condemnatisunt. Quod factum est in Joanne (scilicet Chrysostomo) et in Flaviano religiosæ memoriæ episcopis Constantinopolitanis.* Hæc fere omnia in decreto Gratiani 24, q. 2, c. 6, quod incipit *Sane profertur a quibusdam, qui dicunt oportere*, etc. Quæ quidem sententia a Justiniani litteris desumpta, eundem sensum habet cum eo qui in iisdem litteris exstat; sed insulsa videtur et mutila, verbis et quibusdam a compilatore demptis, quibusdam vero mutatis. Nam dictio illa *sane*, loco illius adverbii *vane* posita, negatione ablata, non significat *bene et sapienter*, ut Glossa hunc locum interpretatur, sed solum affirmantis est vox; nisi dicatur *Sane bene profertur*, etc., vel *Vane satis profertur a quibusdam, qui dicunt non oportere*, etc., negatione in suum locum reposita. Sed de his hactenus, ut ad *diptycha*, unde, occasione suadente, digressi sumus, revertamur. Hic sane de *diptychis* locus in decreto Gratiani depravatus olim exstabat, sed Romæ superioribus annis ex dicto concilio fuit emendatus; nam prius, pro *diptychis*, *dicticis*, legebatur. Hinc glossa dictionem illam, *dicticis* corruptam explicans, ait *dicticas* esse tabulas a *dico*, *dicis*, nuncupatas, atque hunc in modum textui mendoso mendose glossa respondebat. Hujusce namque versus auctor, voce falsa pro vera utens, mediamque syllabam producens, dixit:

Clerice, dicticam lateri ne dempseris unquam

Versum hunc depravatum, quem glossa Martiali ascribit in Martiali reperire non potui, atque hunc in modum restituendum censeo:

Clerice, diptychium lateri ne dempseris unquam.

Versus enim a glossa citatus textui nunc emendato non respondet; sed hoc modo restitutus rectam etymologiam, genuinum sensum et syllabarum quantitatem conservat; nam vox *diptycha*, vel *diptychium*, cum *pty*, syllaba correpta, ut initio hujusce scholii explicatum est, aliam habet etymologiam, a complicatione duarum scilicet tabularum dictam. *Diptycha* enim, ut omnes interpretantur, erant tabulæ ex quavis materia confectæ: sive chartæ, vel columnæ, in quibus imagines Patrum in suo catalogo ponebantur. Et quia *diptychum* Græce, duplicatum Latine interpretatur, ut dictum est, duplices illæ tabulæ ecclesiasticæ, 603 quarum una vivorum, altera defunctorum erat, hanc fortasse vocem sortitæ sibi sunt, translato vocabulo a duplicibus ostreorum testis quas beatus Ambrosius, lib. v Hexameron, c. 8, tomo I, *diptychum*, satis belle appellat, quia duplices illæ tabulæ instar forsitan testarum ostreorum erant ita complicatæ, ut una super alteram contracta clauderentur. Hac itaque, ut reor, translatione litteræ a quovis principe emissæ, et signis obsignatæ, a duplicatis tabellis, Brissonio teste, diplomata dicta creduntur, quales sunt etiam litteræ patentes, sive bullæ pontificiæ, easque litteras complicatas, sive duplicatas, et ligno trajecto obsignatas fuisse dicunt; quod enim Græci *διπλοῦν* dicunt, Latini *diplum* vocant. Hinc duplicatæ tabellæ, diplomata et *diptycha* nuncupantur. Hac item ratione *pugillares*, sive pugillaria, id est tabellæ cereæ, lignæ, vel alterius materiæ, in quibus stylo scribitur, variis nominibus apud veteres vocitabantur. Aliæ enim quintuplices, vel

pentaptycha, *πεντάπτυχα*; aliæ triplices, vel triptycha, *τρίπτυχα*; aliæ duplices, vel diptycha; *διπτυχα*, dicebantur. Quare sicut a Suetonio in Augusto diplomata, vel *diptycha*, duplices tabellæ dictæ sunt; ita *diptychum* ab Ausonio bipatens pugillar nuncupatum fuit. In Codice autem Th., ut doctissimus refert Brissonius, in lib. . iv de verborum significatione, duplices tabellæ *diptycha* imperatorum nominantur; quæ etiam *diptychia* non inusulse dici posse autumo, auctoritate sancti Patris Augustini persuasus; ipse enim in lib. xv contra Faustum Manichæum, c. 1, sub persona Fausti, etc., in responsione contra eundem, duas tabulas illas Moysis lapideas (quarum una complectitur tria præcepta ad Deum pertinentia, septem vero ad proximum) *diptychium lapideum* non semel appellavit. Duplices igitur tabellæ illæ ecclesiasticæ, quarum una vivorum, altera vero defunctorum nomina in Missæ sacrificio recitanda continebat, *diptycha* jure suo dicebantur, non *diptychia* ut mendose ob incuriam libariorum in exemplari legitur Vaticano. Nec silentio prætereundum videtur quod frequenter sese offert in hoc Sacramentorum libro de locis in quibus vivorum ac defunctorum, sive etiam sanctorum nomina sunt recitanda. Ubi enim aliquorum memoria nominatim fieri solet, in vetustiori Vaticano Codice non invenitur littera N., nominis exprimendi signum, sed hæ litteræ LL., quæ ad Codicis antiquitatem representandam relictæ sunt.

Col. 4. Parte illa, quæ incipit *Nobis quoque peccatoribus*, legitur Agathe et Agne in sexto casu, Græcæ declinationis forma retenta, pro Agatha, et Agnete, ut Agathe, es, et Agne, es, in quod a quibus multos Latinos erat in usu, et præsertim apud sanctum Ambrosium, et quidem frequenter. Hunc Prudentius, in Peristeph., utitur declinatione Græca hunc in modum:

Agnes sepulcrum est Romulea in domo
Fortis puellæ, martyris inclytæ.

Hoc enim in loco ponitur Agnes pro Agnetis; nonnulli tamen Codices habent Agnis sepulcrum; sed Agni, Agnis, est declinatio omnino Græca, littera *η*, per *ι*, non per *e* prolata, ut *γραμματικῆς, ἡς; ῥητορικῆς, ἡς*, quas voces Latini, in suam vertentes linguam, dicunt grammaticæ, es: rhetoricæ, es, etc. Agathe igitur pro Agatha, et Agne pro Agnete ponuntur. Id quoque videre est, et copiosius in festis earumdem sanctarum.

Col. 3. In eodem sacramentario sunt qui legunt Agna, Agnæ, ut habetur in Pamelii adnotationibus.

Col. 8. In præfatione Codex unus ms. habet: *Per hunc in invisibilibus amore rapiamur*. Sed tres Mss. concordant cum Missali Romano, in quo legitur *Per hunc in invisibilibus amorem rapiamur*. Quam sane lectionem, veluti magis congruam quam priorem, in hoc Sacramentorum libro reponendam esse censui.

Col. 8. In Oratione *Largire, quæsumus*, legebatur *fidei spei et securitatis augmentum*, idque tantum in uno Codice ms. At cæteri habent *fidei, spei et charitatis augmentum*; sed quia prior lectio de mendo suspecta est, secundam retinendam esse judicavi.

604 Col. 6. In secreta legebatur: *Suscipe, Domine, etc. Ut quod illos passio gloriosos, nos devotio reddat innocuos*. In prima clausula desideratur verbum *fecit*, quod, ne locutio mutila relinqueretur, reposui; cum præsertim in Missali legatur *efficit*, et in Pamelii adnotationibus *fecit*, quod etiam in alio Ms. invenitur.

Col. 21, 23, 24, 25, videre est Missam sanctarum virginum et martyrum Agnes et Agathæ, quarum nomina more Græco declinata aperte cernuntur, ut superius copiose ostensum est initio hujus col.

Col. 4. Post Orationes ad Complendum, quæ nunc in Missali dicitur Postcommunio, ponitur Oratio quæ in Codice Vaticano a nobis impresso ad

A *Collectam* inscripta reperitur Est autem instar Orationis quæ super populum dici solet, et nuncupatur collecta eo quod, ut ait sanctus Bonaventura in Exposit. Missæ, cap. 2. tom. VII, omnes asstantes Missæ se debeant devote colligere, et cum sacerdote fideliter orare; vel, ut aliqui dicunt, quia Missarum Orationes, collecto populo, celebrari solent. Quæ sane sententia mihi non arridet, propterea quod omnia quæ in Missa dicuntur Collectæ hac ratione dici possent. Quare cum Walafrido Strabone, c. 22: *Collectas nuncupari dicemus, quia necessarias Orationum petitiones compendiosa brevitate colligimus, sive concludimus*. Vel quia sacerdos, qui legatione fungitur pro populo ad Dominum, omnium petitiones iis Orationibus colligit, atque concludit, ut cap. 3 de eccles. Observationibus sentit Micrologus, qui ibidem quænam magis propriæ nuncupentur Collectæ docet hisce verbis: *Illæ tamen specialius Collectæ vocari videntur, quæ apud Romanos super Collectam populi fiunt, dum colligitur, ut procedat de una ecclesia in aliam ad stationem faciendam, ut in capite jejunii illa Oratio, Concede nobis, Domine, apud sanctam Anastasiam supra Collecta Populi dicitur, qui stationem apud sanctum Sabinam celebraturus est*. Hæc Micrologus. Dicta Oratio reperitur hodie in Missali post Cinerum Benedictionem ac dationem ante Missam. Antiquitus enim in feria 4 Cinerum colligebatur populus apud sanctam Anastasiam, ubi dicta Oratio recitabatur, deinde a sanctam Sabinam pro statione celebranda procedebatur; sicut in die Assumptionis beatæ Mariæ semper Virginis legebatur hæc Oratio, *Veneranda nobis, Domine*, in statione qua cum imagine Christi, ut legitur in Ordine Romano, pag 84, procedebatur a Sancta Maria minore (quæ et in foro Boario ad Arcum Vespasiani, nunc ecclesia sanctæ Mariæ novæ nuncupata) ad sanctum Adrianum, ubi fiebat statio; Missa vero ad sanctam Mariam Majorem; et in die Nativitatis ejusdem recitabatur Oratio *Supplicationem servorum*, etc., quando litania a sancto Adriano ad sanctam Mariam exhibat juxta beati Gregorii papæ Magni consuetudinem, ut Radolphus Tungrensis ait de Canonum observantia, propos. 13, et fusius propos. 23, ubi de his tribus Collectis ac stationibus loquitur.

Col. 29. In die Febr. 22, in qua celebrari solet Cathedra sancti Petri in Antichia, legitur titulus Missæ hunc in modum: *Cathedra sancti Petri in Roma*. Locum vitio libariorum mendosum esse reor, cum Romano pro Antiochia ponatur. De Cathedra Antiochena, quæ die 22 Febr. celebratur, mentionem facit Ordo Romanus, pag. 24. Antiphonarius beati Gregorii Micrologus, cap. 48, et Ivo Carnotensis episcopus. Cathedra Romana quæ sub die 18 Januarii nunc celebratur, nec in Antiphonariis nec in lectionariis, nec in Sacramentariis tam mss quam impressis invenitur, nec de ea apud veteres scriptores de Ritibus ecclesiasticis sit ulla mentio, propterea quod divinum de Cathedra Romana officium institutum fuit a Pauli IV, per bullam sub die 18 Januarii 1557, Romæ, vii Idus Jan., anno sui pontificatus 3. Hinc in Liviariis antiquis ante Pauli IV pontificatum impressis Cathedra Romana, quæ sub die 13 Januarii celebratur, non reperitur, quod sciam; exstat tamen in Martyrologiis, quæ de hac Cathedra luculentissimum reddunt testimonium. Non desunt hæc etiam de re alia testimonia, et quidem per multa, quæ Cæsar Baronius S. H. E. card., vir sane eruditissimus, et in historiis ecclesiasticis mirifice versatus, in sua notatione 605 ad Martyrologium Romanum sub die 18 Januarii copiose atque insigniter recenset. In Gallia tamen et Hispaniæ partibus, ante Pauli IV decretum hæc Romanæ Cathedræ festivitas colebatur, ut in ipsamet bulla 40 enarratur.

De Missa Cathedra, quæ in Codicibus mss. Vaticanis sub die 22 Februarii exstat, card. Baronius

* Vide Hugonem Menardum in notis. 179 et 180.

mentionem facit, eamque sub die 18 Januari in eadem notatione in Martyrologium Romanum citat tanquam Cathedræ Romanæ Missam, propterea quod Collecta quæ habetur in alia Missa ejusdem diei ad Cathedram item Romanam pertinere videtur. Cathedra tamen Antiochena in insigniori ms. Sacramentario sub die 22 Februarii exstat nomine Cathedræ Romanæ; cujus Missæ Præfationem idem card. Baronius fere ad verbum recitat, hac dictione *mundasti pro fundasti* excepta. Legitur enim in exemplaribus mss. Vaticanis in hac verborum formam; *Quam (scilicet Ecclesiam) in patriarchis fundasti, in prophetis præparasti, in apostolis condidisti, etc.*

Col. 1339. * In Oratione, quæ incipit *Omnipotens sempiternæ Deus*, etc., multa desunt quæ in alio exemplari reperiuntur, ut videre est apud Card. Baronium, tom. I Annal. eccl., pag. 358, D. Ut autem id planum fiat, Orationem ipsam hoc loco apponere visum fuit. In exemplari Vaticano ita jacet:

Omnipotens sempiternæ Deus, qui ineffabili sacramento apostolo tuo Petro principatum in Romani nominis arce posuisti, præsta ut quod in orbem terrarum ejus prædicatione inchoavit, Christianæ devotionis sequatur universitas. Per, etc.

Hæc ex Codice ms. Vaticano.

Baronius ita legit:

Omnipotens sempiternæ Deus, qui ineffabili sacramento apostolo tuo Petro principatum Romæ urbis tribuisti, unde se evangelica veritas per totam mundi regna diffunderet, præsta, quæsumus, ut quod in orbem terrarum ejus prædicatione emanavit, universitas Christiana devotione sequatur.

Hæc ex Baronio, qui in primo Annal. tomo, et in Martyrologio preces hæc in antiquis sanctæ Romanæ Ecclesiæ Ritualibus libris, sive Breviariis, se invenisse testatur.

Col. 29. In prima Oratione Missæ in Cathedra sancti Petri: *Animas ligandi atque solvendi pontificium tradidisti.* Hæc in illustriori vaticano Codice ms. exstant, sed in aliis Mss. ejusdem bibliothecæ, atque in Codice Liturgico impresso a Pamelio, hæc dictio, *Animas*, desideratur; quamvis sine ipsa particula quæ in Missali Romano reperitur lectio eundem etiam sensum habere queat.

Ibidem hac in Missa sese considerandum offert cur in fine post Orationem ad Complendum, quæ nunc Postcommunio in Missali Romano dicitur, addatur Collecta super populum, quæ nunc non nisi in feriis tantum Quadragesimæ usque ad quartam feriam majoris hebdomadæ inclusive dici solet, ut in Missali videre est. De hoc ritu Micrologus de ecclesiasticis Observationibus, c. 51, rationem reddit, dicens: *Oratio post communionem pro solis communicantibus solet orare. Populus autem etsi quotidie, in Quadragesima conveniat, non tamen quotidie, ut deberet, communicat. Ne ergo populus ita Oratione ut communionem careret, adjecta est Oratio super populum, in qua non de communicatione, sed pro populi protectione specialiter oratur. In Dominicis tamen diebus non dicitur, quia genus flexio vitatur, quæ huic Orationi a populo antiquitus persolebatur; vel potius ideo, quia omnis, juxta attestationem sancti Ambrosii, in Dominicis diebus communicare deberent, quibus et Oratio post communionem pro Benedictione sufficere posset.* Hæc Micrologus, qui tacite item objectioni intra respondet: cur scilicet in Dominicis ac festis diebus in quibus genus flexio admitti non solet Oratio super populum fuerit adjecta (ut videre est in hoc Sacramentorum libro), deinde consuetudo hæc postremo inoleverit, sicut Missale Romanum id aperte demonstrat. Micrologus itaque **606** hunc ait in modum; *Beatissimi quoque Patres nostri, Ambrosius, lib. v De Sacram., cap. 4, et de Consecr. d. 2, cap. 56, et Augustinus, serm. 28. de Verbis Domini, tom. X ad quotidianam nos hortantur communionem. Sed quia*

A *hoc modo nec ab omnibus presbyteris in Quadragesima, nedum a laicis observatur, congrue adjecta est. Oratio super populum, ut vel eo tempore ultima Benedictione populus non careret, dum tamen communicare non soleret. Hinc quoque et illa consuetudo apud modernos, quæ non fuit apud antiquos, inolevisse videtur, ut et in aliis temporibus, etiam presbyteri post finem Missæ benedicant, ne populum ita Benedictione ut communionem privatum discedere permittant.* Hæc de Oratione quæ ad Complendum inscribitur, quia Missa est completa. Eadem vero appellatur Postcommunio quia post communionem pro solis communicantibus dici solet, sicut soli communicantes divinis mysteriis antiquitus interesse solebant; catechumeni vero et pœnitentes, ut qui nondum ad communicandum se paraverunt, ante Oblationem exire jubebantur, eodem Micrologo teste in loco citato.

Col. 30. Hoc loco exstat Missa beati Gregorii papæ. Unde aperte dignoscitur multa, ut in præfatione dictum est, post tempora Gregorii Magni huic Sacramentorum libro adjecta fuisse. De hac Missa idem fere dixit Grimoldus in præfatione in suum Sacramentorum librum.

Col. 39. In præfatione Codex Vaticanus habet: *Fides auditur.* Sed in Codice a Pamelio legitur: *Fides alitur.* At quoniam hanc lectionem congruentiorem esse ratio docet, hanc retinendam censui. Legitur enim ibi: *In quo (scilicet Christo) jejunantium fides alitur, spes provehitur, charitas roboratur; Jesum Christum Dominum nostrum.* Quæ in Codicibus Vaticanis non exstant, reddunt tamen lectionem clariorem, et verbis quæ sequuntur congruentiorem. Prior autem lectio non improbat, præsertim cum videatur consona iis quæ habentur in Evangelio: *Domine, adiuve nobis fidem.*

Col. 51. Sabbato in XII lect. mensis primi, hoc est, Martii. Unumquoque Sabbatum Quatuor temporum in hoc Sacramentorum libro inscribitur. *Sabbatum duodecim lectionum.* sive *in duodecim lectionibus*, quia in singulo quoque Sabbato Quatuor temporum duodecim lectiones Scripturæ sacræ legi solebant, sicut in Sabbato sancto majoris hebdomadæ nunc fieri solet, si numerus lectionum observetur; nam tunc temporis sex tantum lectiones legebantur; sed illæ sex dicebantur duodecim, quia illæ sex Latine et Græce in Romana Ecclesia a duodecim lectoribus legebantur, propter rationes quas assignat Alcuinus, cap. in Sabbato. De duodecim lect. Amalarius, lib. II, cap. 4; Beruo, de Missa; cap. 7; et Micrologus, cap. 28. Nunc autem duodecim lectiones Latina leguntur in Sabbato sancto Paschatis; in cæteris vero Sabbatis Quatuor temporum sex tantum item Latina legi solent.

Col. 51. Codex unus Vaticanus habet: *Nostroque omnium Domino;* alius autem: *Nostrorumque Domino;* sed quia utraque lectio bonum reddit sensum, priorem reliquimus.

Col. 57. Super Secretam. Hac in Oratione sunt duæ lectiones, quarum una est: *Quæ temporali nos consolatione lætificent, ut promissa certius non desperemus æterna.* Altera est: *Quæ temporalem consolationem signifcent.* Codices varii sunt; hinc priorem lectionem tanquam clariorem, magisque congruam retinendam censui.

Col. 58. In ultima Collecta ad Complendum duæ sunt lectiones, quarum una est: *Nullis inficiantur adversis.* Altera est: *Nullis afficiantur adversis.* Utraque bonum reddit sensum, sed priorem, quæ in illustriori ms. Vaticano exstat, retinendam existimavi.

Col. 62. Hac die, quæ et feria 4 majoris hebdomadæ, ponuntur Orationes pro quocunque statu, eademque leguntur in feria 5, in cæteris autem Codicibus non nisi in feria 6. De hac re nihil certi habetur, sed conjicere possumus bis in majori hebdomada pro omnium statu orandi ritum fuisse in Ecclesia

Edit. Guss. Hæc autem desiderantur in nostra.

sancta antiquiorem, cum in sexta tantum feria hujus generis Orationes recitentur.

607 Col. 65. Præfatio quamvis variis lectionibus non careat juxta varios Codices mss., eam tamen tanquam parvi momenti hoc loco apponere non libuit. Unam autem vocum varietatem ponendam censui, quæ est de Juda proditore, et novissima Christicæna, hunc in modum juxta Codices Vaticanos: *Patitur mitis Dominus immitem Judam, et sustinet plus crudelem convivam.* Codex autem a Pamelio impressus habet: *Pascit igitur mitis Dominus immitem Judam,* etc. Utraque lectio bona est, licet hæc lectio probabilior videatur, cum de cœna, vel de convivio hac in Præfatione sermo sit, ut inibi videre est; priorem tamen lectionem, tanquam magis communem ac receptam, retinimus, ne temere fiat mutatio, necessitate id non postulante.

Ibid. A verbo *relaxavit* exclusive, usque ad finem Præfationis, multa ex iis non reperiuntur in aliis Codicibus, majori ac celebriori Vaticano excepto.

Col. 67. In oratione pro benedictione olei, ultima dictio videtur mutila: *unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas et martyres, chrisma perfectum tuum, Domine, a te benedictum,* etc. Hæc in Vaticano Codice. Codex autem a Pamelio impressus ita legit: *Unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas, martyres, chrisma perfectum tuum. Domine, et a te benedictum, permanens in visceribus nostris, in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Quæ etiam lectio videtur trunca et mutila, cum desit aliquod verbum ad finem.

Col. 69. Feria 6 majoris hebdomadæ, in prima et secunda rubrica sunt nonnullæ voces adeo obscuræ ob descriptionem ipsam, sensumque earum, ut si quæ ex hiis compendiarie (quas breviaturas Italice vocitamus) dissolvantur, sive explicentur, nihil certi, quod congruentem reddat lectionem, elicitur. Notæ autem abbreviatæ sunt hæc: *Sacrâmrîo, et Pbrôrum.* quæ si pro *Sacramentario, et Presbyterorum* sumantur, quid in loco sibi velint, non satis constat; præsertim vero pro *Sacramentario*; nisi hic aliud compendiosum citetur *Sacramentarium*, unde hoc descriptum sit, et *presbyterorum ecclesiæ* pro ecclesiis non cathedralibus accipiantur, ut videre est in Ordine Romano ad officium Parasceves. Quod si hoc modo accipiendum erit, interpunctura aliter facienda videtur, ut suo loco videre est.

Col. 69. *Posito ante eam,* id est crucem, *oratorio,* etc. Oratorium hoc in loco pro quam re sumatur, nihil adhuc invenire libuit; quod si pro oratorio intelligatur, nec sic quidem ad rem facere videtur. Oratorium namque est locus in quo oratur; id autem antecrucem locari non solet in die Parasceves, dum crux adoratur. Alcuinus, tractans ritum adorationis in die Parasceves, recitat eadem verba quæ leguntur in *Sacramentario*; sed pro oratorio, *orario* legit. Idem legitur in Ordine Romano, dum ritus adorandæ crucis in die Parasceves enarratur. Orarium autem, ab orando dictum, pro stola quam oratores, id est, prædicatores ad collum gestant, sumi solet, ut ait Alcuinus, Rabanus et Beda. Quæ sane res huic loco non congruit, nisi oratorium etiam ab orando dictum sumatur pro aulæo, aut tapele ante crucem strato, super quo, genibus flexis, oratur, et crux denique adoratur.

Col. 111. Oratio quæ dicitur *Secreta* in festo beati Leonis mutata est, quia ubi olim in *Sacramentario* antiquo legebatur: *Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui Leonis hæc prosit Oblatio,* etc., hodie legitur in Missali: *Ut intercessionem beati Leonis hæc nobis prosit oblatio*; quæ sane *Secreta* hodie in Missa sancti Gregorii papæ legitur. Hæc autem mutatio facta videtur, ad clariorem expressionem et intelligentiam rei, cum sancti nostris Orationibus non indigeant, sed nos potius eorum intercessionibus opus habeamus; imo qui pro sanctis oraret, eis injuriam faceret, ut Augustinus et alii doc-

tores affirmant. Augustinus, serm. 17, de Verbis Apostoli, t. X.

De hac mutatione fit mentio in *Decretalibus*, lib. III, tit. 41, de Celebratione Missarum, cap. 6, *Cum Marthæ*, § Tertio loco, ubi Innocentius III, respondens archiepiscopo Lugdunensi de hujusmodi mutatione olim facta, ait: **608** *Unde quod in plerisque Orationibus continetur, prosit vel proficiat huic sancto, vel illi, talis Oblatio ad gloriam et honorem, illi debet intelligi, ut ad hoc prosit, quod magis a fidelibus glorificetur in terris. Licet plerique reputent non indignum sanctorum gloriam usque ad judicium augmentari, et ideo Ecclesiam iuterim sane posse augmentum eorum glorificationis optare.* Hæc Innocentius. Quare satis constat hanc Orationem, de qua nunc agitur, non esse immutandam, tum quia sensu bono non caret, tum maxime quod ex hac re hujus exemplaris antiquitas comprobatur, cum ante Innocentii tempora, qui circa ann. 1208 vixit, hæc lectio quam in hoc *Sacramentario* reperimus legeretur. Hujus autem nodi solutio quamvis mihi perspecta esset, ubi primum difficultas mihi sese obtulit, ut meis olim collegis in typographia Vaticana degentibus re ipsa ostendi, locum tamen Canonis quo solutio mirum in modum illustratur Franciscus Toletus S. R. E. cardinalis, vir undequaque doctus, mihi in memoriam revocavit.

Col. 122. De Vigilia Assumptionis beatæ Mariæ, in prima Oratione, quæ ad Deum Christum de beata Maria virgine directa est, legitur hunc in modum: *Da, quæsumus, ut sua nos defensione (beata scilicet Virgo) jucundos faciat suæ interesse festivitati. Faciat, igitur, non facias, salvo tamen meliori judicio, legendum videtur.*

Col. 138. Natale omnium Sanctorum in Oratione prima legitur *multiplicatis intercessionibus.* Hoc loco licet in Missali Romano legatur, *intercessoribus*, prior tamen lectio non est contemnenda.

Col. 139. Sanctorum quatuor Coronatorum Missa exstat, ut in Rubrica legitur, in qua etiam redditur ratio cur de quinque sanctis mentio fiat in Oratione, *Claudio* videlicet, *Nicostrato*, *Symphoriano*, *Castorio* atque *Simplicio*. In titulo autem de quatuor tantum *Severo* videlicet, *Severiano*, *Victorino*, et *Carpophoro* Ad hanc rem comprobendam facit titulus Ecclesiæ, quæ nomine sanctorum quatuor Romæ vocitatur, et die 8 Novemb. sanctorum quatuor Coronatorum festus dies agitur. Rubrica *Sacramentarii* sic jacet: *Quatuor Coronatorum nomina hæc sunt; Severus, Severianus, Victorinus et Carpophorus; quorum dies natalis per incuriam neglectus minime reperiri poterat; ideo statutum est ut in eorum ecclesia horum quinque sanctorum, qui in Missa recitantur, natalis celebretur, ut cum istis quoque eorum memoria pariter fiat.* Hoc in Rubrica habetur sermo de ignoratione diei natalis quatuor Coronatorum; sed in *Brevario Romano*, de nominum eorumdem sanctorum ignoratione in hac legitur verborum forma: *Exstat in Urbe ecclesia sanctorum Quatuor Coronatorum, quorum diu ignota nomina divinitus postea patefacta sunt, ubi non solum illorum quatuor, sed etiam quinque martyrum corpora honorifice sepulta sunt, et eorum festivitas vi Idus Novembris celebratur eodem die.* De quatuor Coronatis, et quinque aliis, Beda, Usuardus, Ado, Surius, Baronius, et alii loquuntur, affirmantes quatuor Coronatorum nomina diu incognita fuisse, ob idque statutum ut anniversaria dies ipsorum una cum quinque illis sub nomine Quatuor Coronatorum recoletur. Surius, ex Martyrologio Adonis, de Quatuor Coronatis ait hunc in modum: *Severus, Severianus, Carpophorianus et Victorinus, sepulti sunt militario ab urbe tertio, in Arenario, juxta corpora sanctorum martyrum, Claudii, Nicostrati, Symphoriani, Castorii et Simplicii. Passi sunt autem vi Idus Novembris, post duos tamen annos passionis horum quinque martyrum. Cum autem nomina minime reperirentur, statuit beatus Melchiodorus episcopus, ut anni-*

versaria Quatuor Coronatorum dies sub nominibus sanctorum quinque martyrum recoleretur. Intercurrentibus tamen annis, cuidam sancto viro etiam nomina eorum revelata sunt. Festivitas vero, ut fuerat statuta, celebris in aliorum martyrum festiuitate permansit, ac locus Quatuor Coronatorum nomine insignis. Hæc Surius. Quatuor Coronatis ecclesiam erexit Honorius papa, eamque, Baronio teste, restituit, dictorumque sanctorum omnium quos superius nominavimus corpora Leo IV invenit; et sicut 609 Tabula item lapidea ad altare majus ejusdem ecclesie affixa docet, inibi ea condens collocavit.

Col. 226. In illa sacri Canonis parte, quæ incipit *Communicantes*, et communiter inscribitur *Infra actionem*, hoc in loco titulus est, *Intra Actionem*, quamvis enim ad col. 247 (*Edit. Vatic.*) *Infra Actionem* semper legatur, ab hoc tamen loco ad finem usque Sacramentarii titulus sive rubrica est *Intra Actionem*, et rectius quidem; sacer enim Canon, qui a quibusdam in quinque partes, ab aliis in quindecim dividit, incipit a verbis illis: *Te igitur, clementissime Pater*, etc., et finem habet ad eum usque locum: *Memento etiam, Domine*. Vel secundum alios usque ad illud: *Oremus, præceptis salutaribus moniti*. Vel secundum alios et melius ad illa usque verba: *Liberanos, quæsumus, Domine*. Et quatuor sibi sortitur nomina, Biele teste, lect. 15, in Can. Missæ, quia non solum dicitur Canon, id est regula ad venerabilis Eucharistie consecrationem ordinata, vel, ut ait Walafridus Strabo, cap. 22, et Micrologus, cap. 12, quia in eo est legitima et regularis sacramenti confectio; sed etiam secretum appellatur, quoniam, ut ait Biel, significat sacratissima fidei mysteria, et sacratissimæ ibi fiunt operationes omni creato intellectui incomprehensibiles, et quia Canon secreto dicitur. Appellatur etiam sacrificium, quia offertur Deo Patri summum sacrificium, Unigenitus scilicet Filius sub specie sacramentali occultus. Dicitur denique *Actio*, quia, ut ait Walafridus, in ea conficiuntur dominica sacramenta, vel quia gratiarum actionem continet; nam totum fere Missæ sacrum est gratiarum actio, ut ex Irenæo lib. IV, c. 34, colligi potest. Vel, ut ait Biel, dicitur *Actio*, quia in ipsa sacratissimum Christi mysterium peragitur, quo ipse suam ob immensam charitatem carnem suam in cibum, suumque sanguinem in potum sub velamine specierum panis et vini spirituali refectione fidelibus elargitur. Quoniam vero hæc non nisi misericordia et libera Dei voluntate fiunt, hæc pars recte dicitur *Actio*, qua-

* Quia Orationes illæ in nostra Editione desiderantur, eas hoc loco addendas duximus.

Missæ communis sancti Augustini.

Omnipotens sempiternus Deus, qui vivorum simul dominaris et mortuorum, omniumque misereris, quos tuos fide et opere futuros esse prænoscis, te suppliciter exoramus, ut pro quibus effundere preces decrevimus, quosque vel præsens sæculum adhuc in carne retinet, vel futurum jam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus sanctis tuis, pietatis tuæ clementia delictorum suorum veniam consequantur. Per Dominum.

Postcommunio. — Purificent nos, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, sacramenta quæ sumpsimus, et præsta ut hoc tuum sacramentum non sit nobis reatus ad poenam, sed intercessio salutaris ad veniam, sit abolitio scelerum, sit fortitudo fragilium sit contra mundi pericula firmamentum, sit vivorum atque mortuorum remissio omnium delictorum. Per Dominum nostrum.

† Omittitur quoque hæc Missa in nostra Editione, quam idcirco hic damus.

Missæ pro defunctis desiderantibus poenitentiam, et minime consequentibus.

Si quis poenitentiam petens, dum sacerdos venit, fuerit officio lingue privatus, constitutum est ut si idonea testimonia hoc dixerint, et ipse per motus aliquos satisfacit, sacerdos impleat omnia circa po-

tenus contra factionem, ut ait Biel, distinguitur. Vel dicitur *Actio*, eodem Biele teste, quia ibi agitur nostra causa coram summo Iudice, Christo Deo, per sacerdotem, tanquam per nuntium intermedium inter ipsum et sponsam, Christum, scilicet, atque Ecclesiam. Cum igitur Canon dicatur *Actio*, quod intra Canonem exstat rectius *Intra* quam *Infra* *Actionem* dicendum videtur. Ego itaque, ab hujusce Sacramentarii medio ad finem usque, titulum hunc (*Intra actionem*) sicuti scriptum inveni, relinquendum censui.

* Exstat beati Augustini communis Missa, quæ in singulis Quadragesimæ diebus hodie recitatur; et in Oratione illa quæ modo Postcommunio, modo autem Ad Complendum nuncupatur, quia ea Oratio est ad finem Missæ præter alias lectiones varias, legitur *Abolitio scelerum*, pro quo *Ablutio scelerum* nunc legitur in Missali. In fine autem legitur: *Sit vivorum atque mortuorum remissio omnium delictorum*, sine dictione *fidelium*, quæ in Missali habetur.

† *Missæ pro defunctis desiderantibus poenitentiam, et minime consequentibus*; hic titulus iis qui sacram theologiam non norunt scrupulum aliquem injicere potest. Hoc enim loco non est sermo de iis qui absque poenitentia virtute vel sine charitate ex ea vita decesserunt, et Orationum, sive suffragiorum capaces non sunt, etiam quia Ecclesia pro his non intendit orare, sicut neque pro iis qui in hæresi vel in excommunicatione obierunt; sed de iis qui in mortis articulo desideraverunt ac petierunt sacramentum et non nisi in voto consequi potuerunt, ut rubrica necnon Orationes hujusce Missæ omnes præ se ferunt. Neque hoc in loco sermo est de poenitentia venia per veram contritionem impetranda, sicut legitur in cap. XII Epist. ad Hebræos, de Esau, qui, teste Apostolo, *poenitentia locum non invenit, quamvis cum lacrymis inquisisset eam*; necnon de Antiocho, in Machab. IX, qui quidem, ut Scriptura narrat, *scelestus Dominum orabat, misericordiam ab eo non consecuturus*. In his enim duobus locis non habetur sermo de vera contritione, quæ oritur ex amore justitiæ; sed de ea quæ nascitur ex mœrore damni temporalis: nam Deus neminem repellit, si recta intentione convertatur ad eum: *Quis enim, ut in cap. XX Ecclesiast. legitur, Deum invocavit, et despexit eum?* Titulus ergo Missæ intelligendus est eo modo quem initio hujusce scholii explicavimus.

‡ In Præfatione ad exorcismum ad aquam benedicendam multæ lectionum varietates inveniuntur in nitentem, ut mos est.

Ad Missam. — Omnipotens et misericors Deus, in cujus potestate conditio humana consistit, animam famuli tui *Ill.* ab omnibus absolve peccatis, ut poenitentia fructum, quam voluntas ejus optavit, præventu mortis non perdat. Per Dominum nostrum.

Secreta. — Satisfaciat tibi, Domine, quæsumus, pro anima famuli tui *Ill.* sacrificii præsentis Oblatio, et peccatorum veniam quam quæsit inveniat, et quod officio lingue implere non potuit, desideratæ poenitentia compensatione percipiat. Per Dominum.

Intra Actionem. — Hanc igitur Oblationem, quam tibi offerimus pro anima famuli tui *Ill.*, cujus depositionis diem *Ill.* celebramus, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, et ineffabili pietate concedas, ut quod exsequi præventus conditione mortali ministerio lingue non potuit, mereatur indulgentia sempiterna. Diesque nostros, etc.

Ad Complendum. — Deus a quo speratur humani corporis omne quod bonum est, tribue per hæc sancta, quæsumus, ut sicut animæ famuli tui *Ill.* poenitentia velle donasti, sic indulgentiam tribuas miseratus optatam. Per Dominum.

‡ Hanc Præfationem non continet Codex sancti Eligii, quem post Menardum edidimus. Videri autem potest in Edit. Gussanvilli, col. 1554 et seq. Ex hac etiam Præfat. desumuntur quæ in duabus subsequentibus notis illustrat Angelus Rocca.

mss. et impressis Codicibus, sed eas brevitatis causa prætermittimus, tria tamen in medium consideranda proferentes. Primum est: *Ipsa te cognovit altissima Salus. et Respector perpetuus, ad quem humiles rogamus, ut exaudias*, etc. Est locutio nimis dura, ac tricus non carens, si verborum constructio perpendatur; sermo enim est ad aquam, et paucis hisce verbis absque ullo medio fit transitus ad Deum sub secunda persona. Quod sane non nisi nimium licenter stare potest. Codex autem impressus, liber scilicet Sacerdotalis sanctæ Romanæ apostolicæ Ecclesiæ inscriptus, et auctoritate Leonis, habet: *Te igitur omnipotens Deus, altissima Salus et Respector perpetuus, humiliter rogamus, ut exaudias*, etc. Quæ sane lectio, quamvis bona et accommodata sit atque perspicua, priorem tamen lectionem relinquere visum fuit, ne tanta fieret mutatio.

Ibidem dicens: *Qui te arcanis et limpidis, velocibus ventis pluere præcepit*, etc. Hæc item locutio satis obscura, non solum in Cod. Vaticano mss., sed etiam in impresso libro Sacerdotali, quem supra citavimus, reperitur, dictione *limpidis* excepta.

Ibid. *Expellas omnem umbram, omnem Satanam, et omnes machinationes spirituum immundorum, sive Bithonatum, sive errantium ex invocatione magicæ artis*, etc. Hæc autem locutio est ad aquam directa pro expellendis dæmonibus, eorumque machinationibus vertendis, sed **611** particula *Bithonatum* nihil profecto significativum sonare potest; nisi vox corrupta esse dicatur, duabus particulis Græcis constans, hoc est, *Biathanaton*, vel *Biathanatorum*; nam *Biathanatos*, vel *Biathanatus* est, qui violenta occubuit morte, dictus a βία, quæ est violentia, et θάνατος, mors. Hunc locum cum aliis Sacramentariis Vaticanis mss. conferre non potui, cum hæc Præfatio, ad exorcismum pertinens, in iis non exstet. Vidi tamen ipsum in Sacerdotali superius citato ad scholium pag. 243 (*Edit. Vatic.*), ubi, loco dictionis *Bithonatum*, inveni *Biothatorum* sine aspiratione; sed quia etymologia hujusce dictionis sensui exorcismi contra spiritus immundos et contra invocationem magicæ artis satisfacere non videbatur (ei etiam aspiratione addita) ob temporis inter imprimendum angustiam, relicta fuit vox *Bithonatum*, hoc loco maturiorem postulante considerationem; quia etsi mea de voce *Biathanatorum* conjectura est rationi consentanea, et certitudini, ut sic dixerim, proxima, eam tamen absque alicujus scriptoris aut exemplaris auctoritate dicto in loco apponere ausus non fui, præsertim vero ob frequentem scriptorum usum, qui vocem *Biothatorum* pro iis qui violenter occubuerunt, contra vocis etymologiam, frequenter usurparunt; *Biothanus* enim a βίος, quæ est vita, et θάνατος, mors, dictus, mortalem sonat vitam. In passione sancti Andreæ apostoli, apud Surium, die 30 Novembris, tomo VI, a presbyteris et diaconibus Ecclesiarum Achaiæ conscripta, invenio Ægeam proconsulem, qui sanctum Andream cruci affigi mandavit, ex hoc decreto a dæmone statim arreptum, et in medio foro civitatis volutatum expirasse. Hinc Stratocles, Ægeæ frater, ad Christum conversus, jussit servis suis *inter Biothanos sepelirent eum*. Hæc ex Surio in fine dictæ passionis. Cassianus item, in coll. 2, c. 3, de morte Heronis senis usus est hac dictione *Biothanos*, pro iis qui violenta occubuerunt morte. Hic enim Hero quinquaginta annorum spatio in eremo singulari continentis rigore commoratus, diabolica tandem illusionem deceptus, in puteum sese præcipitem dedit; indeque illæsus a fratribus extractus, sed pene exsanguis, ac deinde in suæ deceptionis obstinatione perseverans, tertia die obiit. Hinc Cassianus de Herone ait: *Vix a presbytero abbate Paphnutio potuit obtineri ut non (inter Biothanos reputatus) etiam memoria et Oblatione pausantium judicaretur indignus*. Lampridius, in Heliogabalo imp., adolescente impurissimo, qui a scurris anno ætatis suæ

A 16 occisus fuit, hunc in modum de eo scribit. *Et prædictum eidem erat a sacerdotibus Syriis Biothantum se futurum*. Hæc denique voce in eundem item sensum usurpata Julius Firmicus suis ad res Astrologicas pertinentibus usus est, ut quidem frequentissime. Ego itaque cum hac in re perplexus forem, num scilicet vox *Biothatorum*, vel *Biathanatorum* dictum in locum reponenda esset, pertractans Tertulliani librum de Anima (sed aliud agens), incidi in cap. 33, non procul a libri fine, in quo disceptatur an demorentur hic animæ post mortem, vel ab inferis commeent; et præsertim in eum deveni locum, in quo de magica invocatione, necnon de exorcismorum antiquitate disputatur; bisque dicto in loco de violenta morte præreptis mentionem facit: quos non *Biothanos*, nec *Biathanatos*, sed *Biæothanos* dictos, hoc est violenter mortuos, a βίαιος, adverbio Græco, quod est violenter, appellat in hanc verborum formam: *Itaque invocantur quidem Abori et Biæothanati sub illo fidei argumento, quod credibile videntur eas potissimum animas ad vim et injuriam facere quas per vim et injuriam sævus et immaturus finis extorsit, quasi ad vicem offensæ dæmones operantur sub obtentu earum*, etc. Hæc Tertullianus. Tertulliana itaque lectio cum propria et genuina esse videatur, ipsam vocem *Biæothanatorum*, dictis omnibus in locis restituendam esse reor; vel *Biathanorum*, ut mea fert opinio. Si autem vox *Biothatorum* reponenda censeatur, hanc per figuram syncopam, ac diptongo detracta, scriptam et pronuntiatam esse dicas oportet.

Col. 233. In exorcismo salis, ut videre est in titulo, et in exorcismo ipso, fit mentio de vetusta spargendi salis consuetudine ad quæque noxia effuganda.

612 Col. 234. Inter alias novarum frugum Benedictiones exstat Benedictio uvæ vel fabæ, et vetusto more scriptum reperitur *fava. profaba*. Veteres enim illi, beati scilicet Gregorii sæculo, *v* pro *b*, et *b* pro *v*, ad arbitrium uti solebant; modo usum Græcorum, sed inepte quidem, modo Gothorum et Langobardorum cæterarumque nationum exterarum scribendi pronuntiandique formam ac barbariem imitantes, ut eruditi viri et permulti sane affirmant, hujus generis in Latina lingua jacturam fatentes. Scribebant autem contra venerandæ antiquitatis usum *lavor* pro *labor*, *veneficium* pro *beneficium*, *vonum* pro *bonum*, et alia id genus permulta; ita etiam *vivere* pro *bibere*, et *bibere* pro *vivere*, necnon *bita* pro *vita*. Qui profecto scribendi pronuntiandique modus in Hispania, præsertim vero in Provincia Castelli, et alibi apud multos in hanc usque diem remansit. De aliquot exemplis superiori loco appositis luculentissimum exstat testimonium per tabulam illam lapideam satis grandem, Romæ in Xisto, sive in porticu sancti Petri ad parietem ecclesiæ affixam, et ad calcem scholiorum appositam, in qua recensentur multa oliveta quæ beatus Gregorius sanctis apostolis, et ad eorundem sanctorum apostolorum luminaria concinnanda dicavit, in qua scilicet tabula *olibetum* pro *olivetum*, et semper quidem, necnon *parba* pro *parva*, et *silhula* pro *sylvula*, et *uveribus* pro *uberibus*, et *debitorem* pro *debitorem*, usurpantur, Hinc nos ad Codicis Vaticani vetustatem comprobendam, vocem *faræ* pro *fabæ*, retinendam censuimus. Id quod etiam a Pamelio factum esse constat, cum hanc eandem lectionem retinuerit, et in margine scriptum reliquerit dicens: *More veterum censeo faræ, pro fabæ, legi*.

Hujus autem generis scribendi pronuntiandique usus varius ortum fortasse habuit a vario usu scribendi pronuntiandique secundam alphabeti Græci litteram. Ætas enim Latinorum illa græcisans, hoc est Græcorum linguam imitari affectans, multas voces a fonte Græco originem trahentes Græcis litteris scribere solebat, et frequenter quidem hunc in modum: HIC XPC, IHES XPS; Latinas item nonnullas ad imitationem Græcorum pronuntiare studebant, ut patet per exempla superius assignata, in quibus

utabantur littera *b* pro *v*, et *v* pro *b*. Hæc autem varietas fiebat ob varias opiniones, sicut dictum est, de littera *beta*, Græcialphabeti secunda. Veteres enim Latini, sicut ad hanc usque diem multi, opinantur *b* secundam alphabeti Græci litteram vim ac naturam habere quam littera *v* apud Latinos, eamque per *v* exprimebant. vocitabantque *vita*, ratione forsitan ducti, quod Græci scriptores cum scribunt nonnulla Latinorum nomina, ut *Valerius* et *Virgilius*, modo β , modo υ uti solent, ut *Βαλέριος*, et *Ούαλέριος*, et *Βιργίλιος*, *Ουιόγίλιος*. Quod faciunt necessitate compulsi, nullam habentes litteram, ut recte ait Adolphus Mekerchus, vir quidem eruditus, quæ nostram consonantem reddat; cum *v* vocalis et *v* consonans apud nos unum nomen et unam habeant figuram. Ob id Ptolomæus in omnibus nominibus apud Latinos ab *v* incipientibus, ut *Verona*, *Ουήρονα*, *Vicentia*, *Ουικέντια*, vel *Ουικέντια*, et id genus alia, per υ , quod sonant *v* Latinum, non per *b* scribit. Suidas item quando *v* pronuntiare studet, non per *b*, sed per υ id facit, ut *Ουάλης*, Valens Romanorum imperator, et *Ουαλεντιανός*, Valentinianus Romanorum item imperator, necnon *Ουαρος*, Varus, Laodicensis sophista; atque hunc semper in modum alia id genus nomina ab eo scribuntur. Eodem quoque modo interjectio dolentis *væ*, scripta reperitur apud Mattheum xviii, dicentem: *Ουαί τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, διὸ οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται*, hoc est, *Væ* homini illi, per quem scandalum venit.

Idem alibi apud eundem, et apud alios evangelistas non semel, et aliis locis Novi Testamenti. Hinc nonnulli Latinorum, sed perpauci, rectius sentientes existimaverunt *b* Græcum eandem habere vim et pronuntiationem quam *b* Latinum et *beth* Hebraicum habent; et Græce *βίτα*, *bita*, vel Latine *beta*, juxta Hebraicam fere pronuntiationem, *beth* quam sibi Græcus ab Hebræo non mutavit, non *vita*, dicendum re ipsa demonstrant. Quo 613 in genere sunt Juvenalis, satyra 24 et Martialis, lib. v Epigram. Quibus in locis *beta* pro *vita* scriptum reliquerunt. Idem sensit Plautus, qui in Pseudolo interjectionem admirantis *βάβαι*, pro qua Latini *papæ* Græcam retinuit dicens *Babæ, nunc mihi demum animus in tuto est loco*. Et in *Asin.* pro eo quod Latini dicunt, *incedit*, vel *vadit*, usurpavit hanc vocem *badizat*, dicens: *Itemam Hercle jam de hordeo, tollutim in badizas*. Quod autem *b* Græcum habeat eundem sonum quem habet *b* Latinum, non solum de verbo *badizo*, verum etiam ex ipso ovium balatu, luce clarius dignosci posse testantur eruditi viri, Joannes scilicet Ghekus Anglus, et Adolphus Mekerchus Brugensis in commentario de vera ac recta linguæ Græcæ pronuntiatione, dum Eustathii in Homerum opinionem Cratini referunt dicentis *b* vocis aut soni ovium imitativum et significativum esse, citantque ex eodem Eustathio hunc ejusdem Cratini versum, et interpretantur.

Ὅδ' ἔλιθιος ὡσπερ πρόβατον βῆ βῆ λέγων βαδίζει, hoc est,

Hic fatuus, tanquam ovis, be be sonans badizat.

Inditum est enim ovibus a natura, ut belatum suum (quem Latini, *e* in *a* vertentes, balatum vocant) non per hunc sonum, *ve, ve*, sed per illum *be, be*, labris per spiritus impetum reclusis oreque aperto expriment, et *b* Latinum optime omnium declarent. Hinc Pierius Valerianus, xlv Hieroglyphicorum libro, cap. de litteris septem, *b* Latinum per pictam pecudem representari posse ait. Eodem modo voces illæ quas Latini a Græcis sibi mutuarunt scribuntur ac pro-

* Scilicet in Editione Gussanvil. Hujusmodi Benedictiones plurimas legimus, tum in Editis, tum etiam in variis Mss., sed eas non admittit noster Codex Eligianus, quod ejus antiquitatis est argumentum.

† Nimirum ejusdem Edit. Gussanv. Oratio vero

A nuntiantur per *be* Latinum, ut *brachium*, *balneum*, *boobos*, *barbarus*, *baptizo*, et aliæ id genus innumeræ non vrachium, valneum, *von*, *vos*, *varvarus*, nec *vaptizo*. Ex quibus omnibus liquido constat cur *b* pro *v* et *v* pro *b* apud veteres reperiantur.

* Col. 1554 et sequenti. Multarum rerum Benedictiones videre est, quæ nunc in usu frequenti non sunt. Sed pag. 1558 exstant in *lardario*, et in *caminata* Benedictiones. *Lardarium* autem, ut aiunt, vox est desumpta a Gallis qui rem ipsam *lardier* vocitare solent. *Caminata* vero pro camino ab iisdem usurpatur Gallis, qui hunc in modum scribunt *cheminée*, aspirationem haudquaquam pronuntiantes.

† Col. 1559. Exstat hujus generis nota ÷ quam olim liberarii pro *est* usurpabant, et frequentissime quidem, ut in Codicibus ms. quingentis abhinc annis videre est. Vidi olim ego hanc notam in multis Codicibus manuscriptis antiquis; sed postremo in bibliotheca Vaticana, in qua exstat liber antiquissimus notarum Ciceronis grammatici ac Senecæ inscriptus. In hoc enim libro inter plurima diversarum notarum genera reperitur nota ipsa de qua nunc habetur sermo, ad varias substantivi verbi voces conscribendas, modo cum uno tantum puncto superscripto, modo cum uno tantum superscripto, vel ad lineæ finem appposito, excogitata. Hoc scribendi genus per notas, quas dicunt per ipsas, vel per litteras commutatas, seu per situm litterarum immutatum, hoc est, *a* post *b*, etc., tam apud Ciceronem, Senecam, quam etiam apud alios, sive hodie multis modis fieri solet, inventum fuit, ut res conscriptæ, si litteræ ad absentes missæ interciperentur, ab aliis non intelligantur. Compendioso autem scribendi genere tam notarii, a notis ipsis nuncupati, quam amanuenses ac librarii velociter scribendi causa utebantur. Hanc scribendi velocitatem de notario, vel amanuense ac librario, qui calamo verba dictantis excipiebant, aperte indicat carmen illud Martialis dicentis:

C 614 Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Quamvis autem hoc in loco hujusmodi signum dicti verbi intellectum habere non queat, illud tamen ipsum relictum est ad Codicis item antiquitatem comprobendam, nisi dicamus notam hanc additamenti esse signum; quæ enim per notam hanc ÷ ad verborum usque *formasti*, exclusive, leguntur in cæteris Codicibus ms. et impressis non reperiuntur. Hoc item signum ad hanc rem præstandam in usu olim fuisse beatus Hieronymus testatur, scribens ad Paulam, et Eustochium, et Suniam, et Fretellam; et hujus generis signum obelus ab eo nuncupatur; quæ sane virgula a Latinis veru vocitatur, quo ostenditur jugulandum esse et confodiendum quod in authenticis libris non invenitur.

Ibidem in Oratione admodum proluxa variæ sunt lectiones, quæ brevitatis causa præmittuntur. Illud tamen sublicendum non est, *urgueo* pro, *urgeo*, et *contremesco* pro *contremisco* olim dici solitum; ut non semel dicta in Oratione, et alibi *unguo* pro *ungo* scriptum reperimus, ac retinuimus eandem ob causam assignatam. De primo exstat Parmæ inscriptio marmoris incisa, in qua legitur, *urguente fato*. Et Caper grammaticus auctor satis antiquus, de Auct. Latin. verb., *tinguere*, non *tingere*, dicendum affirmat, quoniam est verbum *tinguo*, *uis*; et ut ipse ait de usu loquendi sua ipsius ætate, et a verbo *unguo unguentum*, et *unguentarius* derivari affirmat. Unguentarius autem a verbo *ungo*, *ungis*, ut legitur in lapideis inscriptionibus. Idem dicit Conradus, de Lingua lat. De secundo autem, hoc est de littera *e* pro *i* multa

ubi hoc exstat, est secunda super dæmoniacum. Et Deus conditor et defensor generis humani, qui hominem ad imaginem et similitudinem tuam ÷ manibus tuis sanctis et proprio tuæ divinitatis ore formasti.

exstant exempla ex lapidibus, ut videre est in orthographia Aldina. Antiquitus enim *sene pro sine*, et *sebi pro sibi*, et *pertenet prtinet*, et alia id genus innumera dicebantur.

Col. 1562. In Oratione super feminas multa desunt quæ in Ms. bibliothecæ Montis Regalis Panhormi, et in Sacerdotali Romano impresso, leguntur. In Codice Vaticano hæc ita jacent: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, qui tribus Israel monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti*, etc. In Codice Montis Regalis: *Deus Abraham, etc., Deus, qui tribus pueris Israel de Ægyptiaca servitute liberasti, per Moysem famulum tuum de custodia mandatorum tuorum in deserto monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti*, etc. In Codice Montis Regalis, dictio (*pueris*) vacat. cum *tribus* accusandicasum esse satis constet, et dictio (*pueris*) cum verbo *monuisti* stare non possit. In Sacerdotali autem Romano recenter impresso hæc Oratio in ordine baptizandi legitur hunc in modum: *Deus Abraham, etc., Deus, qui tribus Israel de Ægyptiaca servitute liberasti. et per Moysem famulum tuum de custodia mandatorum tuorum in deserto monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti, te supplices exoramus, ut*, etc. Hæc Oratio quamvis integra et perspicua sit, lectionem tamen Vaticanam, etsi mutilam, retinimus, ne tanta fieret mutatio in Codice qui in Ecclesia publicæ lectioni deservire non potest.

^b Col. 1562. *Quem ad fontem baptismatis donum vocare dignatus est*. Hic locus in Codice ms. Vaticano depravatus videtur, et ex Sacerdotali Romano impresso correctus est hunc in modum: *Quem ad fontem baptismatis dono suæ gratiæ vocare dignatus est* (scilicet *Christus*) quæ sane correctio a Codice Pamelii non est aliena.

Col. 1564. In rubrica exstat vox ista *excarpsatum*; quæ quid sibi velit, sciri haud potuit, sed vox corrupta vitio scriptoris judicatur. Verba enim rubricæ sunt hæc: *Et reliqua sicut in illo superiori ordine excarpsatum est*, etc. Sed videtur probabiliter legendum, pro (*excarpsatum*) **615** *ennaratum*, sive *exaratum*; hoc enim pacto ipsa locutio sensu non caret congruenti. Nel fortasse, et quidem melius, *exorcizatum* legendum est: ibi namque de exorcizandi modo agitur; nos autem mendosum reliquimus locum, certam conjecturam non habentes. De hac igitur re judicent eruditiores. Vel *charaxatum* legi debet, a verbo *charaxo*, id est scribo dictum, quo usus est beatus Gregorius etiam in Regist., lib. v, epist. 40. *Charaxo* autem voce *character* dicitur, ut Huguitioni et Papiensi placet. Hinc *characatus* et *charaxatus*, a Græco *χαραξ* et *χαράττω*, id est, sculpo, fingo.

Col. 1568. *Adscendo*, legitur cum *d*, more veterum Latinorum, sicut etiam *adscisco*, ne secunda littera præpositionis *ad* omnino pereat, quæ in compositione vel remanet, ut *adfacio*, vel immutatur ut *afficio*, *affluo*, et similia. Pamelius autem legit duplici *s*, *Assensio*, et *Assensa Domini*, et hoc modo *d* in *s* conversum videtur.

Col. 201. ^c *Tropæum crucis*, pro *Trophæum crucis*, aspiratione prætermissa, relicta est. Veteres enim Latini, Græcos, qui *Τρόπαιον* dicunt, imitantes, sine aspiratione scribebant. Hi namque, teste Cicerone in lib. de Oratore, longe post medium, aspiratione non nisi in vocali utebantur, dicentes, *triumpus* et *tropæum*, et id genus alia, ut in antiquis inscriptionibus videre est. Id præsertim legebatur in veteri base obelisci qui nunc ad sancti Joannis Lateranensis cernitur, sed modo bas silla, quam ego vidi, non exstat.

Col. 228. *Incipiunt Apologiæ*. Sunt nonnullæ Orationes in dicta pagina et sequenti, quæ nomine Apo-

logiæ inscriptæ reperiuntur in Cod. ms. Vaticano, ^d sed in cæteris Codicibus mss. Apologiæ nomen nec hic nec alibi præfixum invenitur. Quamvis autem Apologiæ vis non nisi in defensione vel excusatione consistat, hoc tamen loco Orationes ipsa, ut reor, nomine Apologiæ solam peccatoris comprehendunt accusationem, quæ apud Deum vim excusationis habet. Qui enim apud divinam Majestatem sese accusat, suas culpas detegendo, hic secundum Augustinum pro accusatione excusationem, sive impunitatem, meretur, justificati nomen recipiens, cum justus. ut Sapiens ait, prior sit accusator sui, exemplo illius publicani evangelici, qui post accusationem rediit justificatus in domum suam, juxta illud Proverb. xviii et Matth. ix: *Qui se accusat, cum peccaverit justus est*. Et Isa. xliiii: *Dic tu prius iniquitates tuas ut justificeris*. Huc spectare videtur liber sancti Ambrosii de Apologia David, quæ est accusatio peccantis David coram Deo, et accusatio contra detractores.

^B Ibidem legitur *peripsima*, pro *peripsema*, et *neglegentia*, pro *negligentia*, more antiquorum. *Peripsema* enim apud Græcos est purgamentum ferri vel pomi, et quidquid de qualibet materia, ut purgata reddatur, abjicitur. Hunc sensum habent verba beati Hauli I Cor. iv: *Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium per ipsema usque adhuc*. Antiquitus autem dicebatur *Peripsema*, more Græcorum, qui scribunt *περίψμα*, quamvis apud Latinos ita *n* Græcum in *e* longum converti soleat. *Neglegentia*, pro *negligentia*, apud etiam veteres Latinos dicebatur, ut ex lapidibus et libris mss. videre est.

^e Col. 1572 In Missa pro febricitante fit mentio de sancto Sigismundo martyre Burgundiæ rege, per quem febricitantibus sanitatem redditam fuisse Sigbertus Gemblacensis monachus in Chronicis testatur. De hoc Beda, Usuardus, Ado, Gregorius Turonensis, et Baronius scribunt. In prima hujus Missæ Oratione legitur: *Typus quartanus. et quod idianus*, pro quodam ut conjectura fert, termino febris, quæ quadam forma, seu regula, sibi quasi **616** præfixa, hominem corripit, aut termino, sive ordine quodam, qui typus nuncupatur. Nam Galenus, de typo, cap. 1. loquens, ait: *Typus est ordo intensionum ac remissionum*. Vel sic: *Typus est ordinata intensionum remissionum que redditio*. Vel: *Typus est affectus cui accessio et remissio ordine quodam accidit*. Galenus, in lib. def. med. Hinc typicæ febres sunt in quibus accessio et remissio statis vicibus accedunt; atque hic erraticæ plane contrariæ sunt, quæ nec statum tempus, neque ullum ordinem accessionum et remissionum servant, sicut sunt illæ quæ oriuntur ex atra bili, quæ in quibusdam partibus movetur; in quibusdam vero immota manet; in aliis putrescit, aut fervere incipit, auctore Galeno, lib. ii Prognost., com. 29, ex quo hæc decerpsi ad verbum. ut hic Sacramentarii locus explicaretur.

Col. 1578. In prima Oratione legitur: *Ut piis nostris precibus clemens ac propitius aspiras, sicut et illi misericordiam largiaris*. Textus Vaticanus sic jacet, et fortasse menda non caret, nisi legatur *aspiras* pro *aspirans*, sicut *elegas* pro *elegans*, et *mesa* pro *mensa*, non sine ratione, ut in lapidibus legitur antiquis; vel *aspiret* legendum est. Sed quomodocumque legatur, constructio verborum non satis perspicua videtur.

^D Ibidem. Oratio quæ dicitur *Ad Complendum* est omnino mutila, et sensus congruere non videtur, nec aliud exemplar haberi potuit pro hac re dilucidanda, id quod aliis item in rebus nobis evenit. Multa enim hoc in exemplari quod impressimus reperiuntur quæ in Codicibus tam mss. quam impressis non

^a Hæc vide in Edit. Gussanv., loco assignato.

^b Hæc require loco indicato in Edit. Gussanv., necnon verba *excarpsatum*, et *adscendo*, de quibus sunt duæ notæ sequentes.

^c In nostra Editione legitur *trophæum*.

^d Secus in nostris Codicibus, ubi sic legitur. Vide loco indicato et consuæ notas Menardi.

^e Hæc adhuc require in Editione Gussanv. aut Vaticana. Eadem dicta intellige de tribus notis immediate sequentibus.

exstant; præsertim vero a col. 1573 ad finem usque nihil penitus in cæteris exemplaribus invenitur,

Col. 1580. In Missa pro papa fit mentio de beato Silvestro, et Orationes sunt illæ quæ in Missa pro papa recitantur, ac tempore beati Silvestri videntur usurpatæ, cum ejus nominesint insignitæ; nisi dicamus hoc factum esse a librario, vel a quopiam alio, ad majestatem pontificam insinuandam, quæ vires suas tempore beati Silvestri suscepit.

* Edit. scilicet Vaticanæ. In nostra autem illos reperies in appendice ad Antiphonarium.

* *Ibidem*, hymnos beati Gregorii in tomo V imprimendos curavit, ut ne quid in Vaticana Editione ex operibus ejusdem sancti desideraretur. Quamvis autem Clichtovæus in suo Elucidatorio ecclesiastico quatuor tantum beato Gregorio ascribat, hoc est, *Primo dierum omnium, Nocte surgentes, Ecce jam notis, et Liris Creator optime*; octo tamen sub ejusdem sancti nomine hac in editione impressi sunt, quia alii aliter de hac re senserunt.

MONITUM.

In nonnullis libri Sacramentorum mss. Codicibus, attextitur sancti Gregorii *Benedictionale*, seu solemniū ab episcopis dicendarum Benedictionum ordo et series: quod de supra laudato Cæsareæ bibliothecæ Codice maxime testatur Lambecius, loco jam citato, his verbis: *In eodem venerandæ vetustatis Codice post jam memoratum librum Sacramentorum exstat etiam ejusdem sancti Gregorii Magni Benedictionale, sive syntagma solemniū sacrarum benedictionum in sancta Ecclesia catholica ante mille et sexaginta annos usitatarum: quod quoniam tam in Antuerpiensi quam in Romana operum sancti Gregorii Magni Editione desideratur, operæ pretium me facturum arbitror, si integrum illud hic inseruero: ne tam rarum et fructuosum primitivæ Ecclesiæ Christianæ monumentum diutius lateat.*

Ineditum hoc opusculum rebatur Lambecius, cum de ipso evulgando cogitavit. Verum errorem suum postea correxit, viso libro Sacramentorum cura nostri Menardi edito, in quo scilicet illæ Benedictiones, saltem plurimæ sparsim suis locis occurrunt; hinc nobis satis visum est, loco appendicis, subjicere reliquas in Editione Menardi et nostra omissas. At quia ampliorem hujusmodi Benedictionum segetem nobis suppeditavit Codex sancti Theoderici prope Rhemos, quem aiunt ante annos ferme nongentos scriptum, non abs re esse censuimus eas *mantissæ* loco adjicere. (*Vide nostram Præf. ad lib. Sacrament.*)

Porro de Benedictionibus, earumque in Missis solemnibus usu, lege notam centesimam nostri Menardi in librum Sacramentorum, et Jacobi Pamelii prolegomena in secundum tomum Liturgicon. *Hic Benedictionum episcopaliū per anni circulum* libellum, quas a Grimaldo abbate collectas putat, eodem tomo edidit, a nostris pene semper discrepantes. In Missali Gothico Josephi Thomasi prius, deinde nostri Mabillonii opera vulgato, sunt Benedictiones in singulis fere solemnitatibus, verum prorsus diversæ Liber Sacramentorum Ratoldi, sæculo decimo descriptus, plures continet Benedictiones quam alii, *quia recentior est*, inquit Menardus in præfatione; cui minime tamen concedimus majorem numerum Benedictionum minoris antiquitatis argumentum esse; alioquin dicendum foret Missale Gothicum, tam venerandæ antiquitatis, et Theodericensem Codicem recentioris ætatis notam præferre. In nonnullis sane vetustis libri Sacramentorum Codicibus desiderantur Benedictiones, ut in Codice Reginæ Sueciæ, in Calensi, Gemet., Theoderic, etc., sæpe in notis ad librum Sacramentorum laudatis. At cur desint non alia est ratio quam quia in alio seorsim volumine continebantur, quod, ubi opus erat, episcopo legendum porrigebat archidiaconus. Id ex Mss. Theodericensibus constat; in neutro enim reperiuntur hujusmodi Benedictiones episcopales: at in Codice separato notato a tergo 62 exhibentur. In Codice Gemet. nongentorum circiter annorum, qui omnia ab episcopo recitanda (unde Pontificalis dicitur) comprehendit, exhibentur etiam Benedictiones in lib. Sacram. sparsæ, ac longe plures quam quæ in Vulgatis leguntur. De eo sæpe infra. Porro non agimus hoc loco de Benedictionibus aquæ, ferri etc., quibus olim mos erat explorare innocentiam eorum, quibus objiciebantur crimina; quæ tum in Pontificali laudato, tum in aliis plurima continentur; legique possunt lib. III de Antiq. Eccles. ritibus cap. 7, auctore nostro D. Ed. Martene. Cætera quæ ad hoc argumentum pertinent, lege in amplissima Menardi nota centesima, ubi pro suo more cumulativissime ac eruditissime ea de re disserit.

BENEDICTIONES

Quæ in libro Sacramentorum desiderantur.

Ex Benedictionali a LAMBECIO edito.

* *Benedictio in Annuntiatione sanctæ Mariæ.*

Dominus Jesus Christus, qui in sæculorum fine processit ex Virgine, cor vestrum virginitatis incorruptæ corona clarificet, Amen.

Et qui annuntiante angelo Virginis ingressus est uterum, ejus vos ministerii et instruat et muniat sacramento. Amen. Quique hodie Virginis Conceptionem devotissime celebratis, ad Nativitatem nostri Redemptoris exsultantibus animis et mundo corde perveniatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Septuagesima.

† Deus omnipotens, qui unicuique nostrum ita currere ut comprehendamus jussit per Apostolum suum, infundat cordibus vestris Paracletum Spiritum, quo et felicissimum valeatis consummare cursum, et in ejus vinea licet diversis vocationibus laborantes, promissæ tamen ab eo mercedis mereamini recipere

* Adest hæc Bened. a Ms. Theod. et ab Ed. Pamel.

† Hæc quoque desideratur in laudato Codice, qui

B nummum. Amen. Ejusdem sancti Spiritus illustrati gratia, vegetati clementia, taliter flagitia relinquatis, atque plangatis præterita, devitetis præsentia, et dignius etiam consummetur sacratissimæ Quadragesimæ abstinentia ventura. Amen. Quatenus peragentes competenter ipsum tempus Quadragesimale, purificatis mentibus ab omni vitiorum labe, mereamini mundi venire ad celebrandum festum paschale. Amen.

Benedictio sanctæ Eucharistiæ.

‡ Omnipotens Deus, opifex totius fabricæ mundi, qui in principio condidit omnia opera sua perfectione senarii numeri, dignetur vobis per ineffabilem gratiam suam largiri, ut omni vitæ vestræ tempore continua suæ Benedictionis mereamini protectione muniri. Amen. Concedatque vobis illa opera per sex dierum curricula patrare, per quæ in septimo tantam et talem gratiam ejus valeatis impetrare, ut et

plures alias continet de Septuagesima.

‡ Nec ista Benedictio habetur in Theod.